บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ดิฉันเป็นนักศึกษาสาขาสตรีศึกษาในชั้นเรียนนี้ เริ่มแรกที่จะมาบวชชีปลงผมก็เพราะมีความต้องการที่จะปฏิบัติธรรมแบบที่ไม่ใช่แค่รักษาศีลชั่วคราว และต้องการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นสตรีเพื่อที่จะนำไปใช้ในศาสนา ในขณะนั้นสาขาวิชาสตรีศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เริ่มเปิดการเรียนการสอนขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อมาสอบถามการบวชชีที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ แขวงปากคลอง อ.ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ก็ได้รับอนุญาตจากหัวหน้าแม่ชีให้บวชชีปลงผมได้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา นอกจากศึกษาสาขาสตรีศึกษาแล้ว ยังต้องศึกษาวิชาทางธรรมที่วัด คือ วิชาบาลีด้วย ซึ่งเรียนร่วมกับพระภิกษุและสามเณร ปัจจุบันดิฉันศึกษาชั้นบาลีศึกษา 8 และเป็นแม่ชีรูปเดียวในชั้นเรียน

สังคมทั่วไปมองภาพผู้หญิงที่มาบวช “แม่ชี” ว่าเป็นผู้หญิงที่ “มีปัญหา” อย่างใดอย่างหนึ่ง บ้างก็ว่าเพราะปัญหาความยากจน มีปัญหาส่วนตัวหรือปัญหาอื่นใดที่ทำให้เธอมาบวช ทั้งนี้ก็เพราะ สถานภาพของแม่ชีไทยยังไม่เทียบเท่ากับนักบวชหญิงในต่างประเทศ การบวชของผู้หญิงยังไม่เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยยอมรับการปฏิบัติธรรมของผู้หญิงเฉพาะรูปแบบแม่ชีเท่านั้น แต่ก็มิได้ยกย่องให้เป็นนักบวช เทียบเท่ากับพระภิกษุ และสามเณร คงเป็นเพียงอุบาสิกาเท่านั้น ชีวิตการบวชแม่ชีไทยต้องประสบกับแรงต้านทานจากสังคม เพราะแม่ชีไม่มีสถานภาพเป็นนักบวช อีกทั้งยังมีอคติทางเพศในการปฏิบัติธรรมระหว่างหญิงชายในสังคมไทยด้วยที่ส่งผลให้ภาพโดยรวมของแม่ชีไทย “ไม่ได้รับการยอมรับ” จากสถาบันสงฆ์ และจากคนในสังคมทั่วไป

จุดยืนของการศึกษาวิชาสตรีศึกษาของดิฉัน จึงอยู่ที่ความต้องการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจของสังคมไทยต่อสถานภาพและบทบาทของแม่ชี เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาที่ตระหนักถึงด้านที่สลับซับซ้อนของชีวิตและตัวตนของแม่ชี ซึ่งยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยในลักษณะเช่นนี้มาก่อน ดังนั้น ดิฉันจึงให้ความสำคัญกับตัวของดิฉันเองที่มีสถานภาพเป็นแม่ชีและเป็นนักศึกษาสตรีศึกษาอีกด้วย สถานภาพดังกล่าวมีความสำคัญในการที่ทำให้การศึกษาเรื่องสถานภาพของแม่ชีซึ่งได้รับรายละเอียด ข้อมูล ชีวิตและตัวตนของแม่ชีได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในด้านที่เป็น อารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมที่ดิฉันในฐานะแม่ชีเคยประสบพบเห็นเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ ผู้ศึกษากับสิ่งที่ศึกษาจึงไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ และทำให้เกิดการสะท้อนซึ่ง

กันและกันระหว่างผู้ศึกษาและสิ่งที่ตัวเองศึกษาตลอดเวลาด้วย ในการศึกษาจะเน้นศึกษาวิถีชีวิต ความคิด ทัศนคติ ตัวตน มุมมอง โดยใช้วิธีวิทยาในแนวสตรีนิยม ในด้านที่เป็นตัวตนของแม่ชีโดยชี้ให้เห็นสถานภาพที่เลื่อนไหลและแตกต่างกัน ทั้งด้านที่แตกต่างจากพระสงฆ์รวมถึงด้านที่แตกต่างกันระหว่างแม่ชี โดยมีประสบการณ์ของดิฉันซึ่งเป็นผู้วิจัยร่วมเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการศึกษาในครั้งนี้ด้วย อันสอดคล้องกับวิธีวิจัยแบบสตรีนิยมที่ให้ค่ากับมุมมองของนักวิจัยที่สะท้อนต่องานที่ตนเองศึกษา ดังนั้น งานวิจัยกับผู้วิจัยจึงไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญต่องานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้

จากการศึกษาข้อมูลทางด้านการบวชของผู้หญิง พบว่า ผู้หญิงเป็นประชากรที่ถูกขนบธรรมเนียม ประเพณีและทัศนคติ ค่านิยมดั้งเดิมตลอดจนกฎหมาย จำกัดบทบาทในสังคมให้มีแต่ภาระหน้าที่อยู่ในสภาพเป็นรองเป็นผู้ตามซึ่งต่างจากผู้ชาย ถึงแม้ว่าปัจจุบันมีแนวคิดที่ต้องการส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมมากขึ้น แต่ก็มีอุปสรรคทั้งในแง่ขนบธรรมเนียมในสังคมประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมจนถึงปัจจุบันไม่เพียงแต่มีโครงสร้างแบบชายเป็นใหญ่ที่ครอบคลุมทั้งพื้นที่บ้านและพื้นที่สาธารณะ แต่ก็ยังมีกฎระเบียบที่ทั้งควบคุมและกดขี่ผู้หญิงให้อยู่ใต้กฎระเบียบนั้นด้วย ความไม่เท่าเทียมกันและการมีอคติทางเพศนี้พบได้ทั้งทางโลกและทางธรรมที่เอื้อประโยชน์และส่งเสริมผู้ชาย

พุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นหนึ่งในศาสนาสากลทางด้านหลักธรรมคำสอน สาเหตุที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะได้มีหลักเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมมากมาย โดยหลักเกณฑ์ดังกล่าว ต่างก็สนับสนุนการไม่เบียดเบียนกัน จึงเป็นศาสนาแห่งปัญญา และยังเป็นศาสนาแห่งการยอมรับในสิทธิของหญิงชายอีกด้วย

ในสมัยพุทธกาล สถานะของผู้หญิงในอินเดียเช่นเดียวกับในสังคมอารยะทั้งหลายตั้งแต่จีนจนกระทั่งถึงกรีซ ตกต่ำดุจดังทาสและทุกข์ร้อน อีกทั้งระบบวรรณะของอินเดียก็ฝังรากลึก พระพุทธเจ้าทรงดำรงฐานะผู้นำทางจิตใจและนักปฏิรูปสังคม ได้ทรงนำความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญมาสู่สังคมมนุษย์ ทั้งในด้านสิทธิมนุษยชนด้วยการล้มเลิกระบบวรรณะ และในด้านสิทธิสตรีด้วยการปลดปล่อยผู้หญิงให้เป็นอิสระในโลกแห่งพุทธศาสนา

ก่อนยุคพุทธกาล สถานะและบทบาทผู้หญิงในพุทธศาสนาของอินเดีย ลัทธิความเป็นใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ได้บั่นทอนสถานะผู้หญิงเหลือเพียงคนรับใช้หรือข้าวของ ในคัมภีร์มนูสมฤติ หรือ มานวธรรมศาสตร์ สตรีต้องถูกจองจำกับผู้ชายตลอดชีวิต ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในบ้านเพื่อรับใช้บิดาและพี่ชายหรือน้องชาย เมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องรับใช้สามี ไม่มีสิทธิศึกษาพระเวท ความจงรักภักดีและการยอมสวามิภักดิ์ต่อสามีอย่างซื่อสัตย์เป็นเพียงหนทางเดียวที่จะได้รับความสุขในสวรรค์

ความซื่อสัตย์จงรักภักดีของภรรยาดังกล่าว มิได้จำกัดแต่เฉพาะในช่วงเวลาแห่งชีวิตของสามีเท่านั้น แต่ยังติดตามไปแม้ในกองฟืนแห่งการเผาศพของสามี ภรรยาอินเดียถูกคาดหมายว่า ควรจะติดตามสามีไปในโลกหน้าโดยการเข้าไปในกองไฟเผาศพของสามี แม้ว่าการปฏิบัติที่โหดร้ายป่าเถื่อนเหล่านี้ จะถูกยกเลิกและห้ามปรามโดยสิ้นเชิงแล้วก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งที่ชี้ถึงสถานะที่ตกต่ำของผู้หญิงในสังคมครั้งอดีต และอาจจะยังคงยึดถือกันอยู่ในบางระดับแม้ในปัจจุบัน (Piyadassi, 1991, p. 281)

การเกิดของเด็กผู้หญิงถือกันว่าเป็นความโชคร้าย ดังเมื่อคราวที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น พลันก็ได้ข่าวว่า พระมเหสีมัลลิกาประสูติพระธิดา เมื่อทรงสังเกตเห็นพระเจ้าแผ่นดินเศร้าโศก พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

ขออย่าได้ร้อนใจเลย โอ้ พระราชา
เด็กผู้หญิงอาจจะพิสูจน์ให้เห็นว่า
เป็นผู้สืบเชื้อสายที่ดีกว่าผู้ชาย
เพราะเธออาจเติบโตขึ้นมา
อย่างชาญฉลาดและมีคุณธรรม

(ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 40)

ทรงแนะนำสาวกของพระองค์ให้ปฏิบัติต่อสตรีเหมือนกับ “มารดาหรือพี่สาวของตนเอง” และทรงสอนฆราวาสว่า “การเคารพมารดาและยกย่องภรรยาของตนเองเป็นสิ่งที่ประเสริฐ” (Kabilsingh, 1991, p. 33) นอกจากนั้นยังทรงชี้ว่า สตรีเป็นมารดาของผู้ชาย และไม่มีบุคคลใดที่จะประเสริฐควรแก่การเคารพยิ่งไปกว่ามารดาของตน บุตรทุกคนไม่อาจจะตอบแทนบุญคุณของมารดาได้หมด ในคัมภีร์พุทธศาสนาบางครั้งเรียกว่า “มาตุคาม” (ชุมชนแห่งมารดา) ทรงสอนให้ผู้ชายปกป้องพี่สาวและน้องสาว ปฏิบัติต่อภรรยาอย่างเสมอภาคและฉันมิตร และเปิดโอกาสในชีวิตให้แก่บุตรสาวเช่นเดียวกับที่ให้แก่บุตรชาย ทรงประกาศว่าหญิงมีธรรมชาติความเป็นพุทธะ หรือศักยภาพที่จะบรรลุธรรมที่สูงสุดในตนเองเช่นเดียวกับชาย หญิงชายสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้เท่าเทียมกัน โดยทรงเปรียบเทียบหนทางไปสู่ความรู้แจ้งดุจดังรถม้า ตรัสว่า

และไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือเป็นชาย
รถม้าก็จะรออยู่
ด้วยพาหนะชนิดเดียวกัน
ที่พวกเขาจะปรากฏในนิพพาน

(ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 41)

การประกาศรับรองศักยภาพทางจิตวิญญาณของหญิงว่าเสมอภาคและทัดเทียมกับชาย ความแตกต่างระหว่างเพศมิได้เป็นอุปสรรคในการบรรลุธรรมที่สูงสุดแต่อย่างใด ความสำเร็จทั้งระดับโลกียธรรม และโลกุตรธรรม ผู้หญิงสามารถที่จะบรรลุได้ทั้งสิ้น (Harris, 1999, p. 49, อ้างถึงใน ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2548, น. 41) จะเห็นได้จากครั้งเมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ พระนางมหาปชาบดีโคตรมีทูลขออุปสมบทที่นิโคธาราม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ผู้หญิงสามารถบรรลุธรรมถึงขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ได้ และทรงอนุญาตให้พระนางยอมรับครุธรรม 8 ประการ หลังจากที่ยอมให้มีภิกษุณีสงฆ์แล้ว มีบันทึกว่า พระพุทธองค์ทรงวางเงื่อนไขว่าภิกษุณีจะต้องรับคุรุธรรม 8 ประการ ครุธรรมนี้ หากพิจารณาโดด ๆ โดยไม่พิจารณาจากบริบทของสังคมแล้วก็จะเห็นว่า เป็นกฎเกณฑ์ที่กดขี่ผู้หญิง ครุธรรม 8 ประกอบด้วย

1. ภิกษุณีอุปสมบทมาแล้ว 100 ปี จะต้องลุกขึ้นยืนให้ความเคารพแก่ภิกษุแม้เพียงวันเดียว
2. ภิกษุณีต้องไม่จำพรรษาในที่ที่ไม่มีพระภิกษุ
3. ทุก ๆ กึ่งเดือน ภิกษุณีจะต้องขอสองสิ่งจากภิกษุสงฆ์ คือกำหนดวันพระ และนิมนต์พระภิกษุให้มาสอนธรรมแก่ภิกษุณีสงฆ์
4. ออกพรรษาแล้ว ภิกษุณีจะต้องขอจากสงฆ์สองฝ่าย ในเรื่องที่ได้เห็นได้ยินหรือสงสัย
5. ภิกษุณีหากละเมิดอาบัติสำคัญจะต้องอยู่มานัตเป็นเวลากึ่งเดือนในสงฆ์สองฝ่าย
6. สิกขมานาเมื่อรักษาอนุธรรม 6 ประการ มาครบ 2 ปีแล้ว พึงขออุปสมบทจากสงฆ์สองฝ่าย
7. ภิกษุณีไม่พึงดุว่าพระภิกษุ
8. ภิกษุณีไม่พึงสั่งสอนพระภิกษุ แต่ภิกษุสั่งสอนภิกษุณีได้ (จุลวรรค X)

โดยสรุป กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นมาตรการที่จะรักษาให้ภิกษุณีอยู่ภายใต้การอบรมสั่งสอนและความคุ้มครองของภิกษุสงฆ์เป็นไปตามระเบียบโครงสร้างทางสังคมของอินเดียในสมัยนั้น เราจะเห็นคุณค่าของครุธรรมก็ต่อเมื่อเราได้พิจารณาเปรียบเทียบจากบริบทของสังคมและประวัติศาสตร์ในสมัยนั้น สมาชิกของคณะสงฆ์มิใช่ใครอื่น หากเป็นกลุ่มชายชาวอินเดียอันเต็มไปด้วยค่านิยมที่มีอคติทางเพศ พระพุทธองค์ได้ทรงกระทำในสิ่งที่ล้ำสมัยจนคิดไม่ถึง กล่าวคือ การที่ทรงยอมรับให้ผู้หญิงใช้ชีวิตในเพศสมณะ และทั้งยังทรงยอมรับว่า ผู้หญิงมีศักยภาพในทางจิตวิญญาณทัดเทียมกับผู้ชาย ในการที่จะให้พระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์อยู่กันด้วยความสามัคคีปรองดอง น้องสาวซึ่งเข้ามาร่วมในคณะสงฆ์ทีหลังจึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องแสดงความเคารพต่อพระภิกษุ ซึ่งเปรียบเสมือนพี่ชายผู้มาก่อน พระพุทธองค์ทรงตระหนักดีในข้อด้อยของพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นจึงทรงวางครุธรรม

เพื่อให้ภิกษุณีถือปฏิบัติ มิใช่เป็นการกดขี่แต่เป็นมาตรการเพื่อการปกป้องคุ้มครองมากกว่า หลักธรรมนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสากลและความเสมอภาคทางเพศของพุทธศาสนา

หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงส่งสาวกออกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อประกาศพุทธศาสนาให้มั่นคง ไม่เพียงเฉพาะภิกษุเท่านั้นที่มีหน้าที่เผยแผ่ธรรมะและทำประโยชน์แก่มวลมนุษย์ บริษัทที่เหลือทั้งสาม คือ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็มีหน้าที่ดังกล่าวด้วย ภิกษุณีก็มีบทบาททัดเทียมกัน มีพระเถรีที่เป็นเอตทัคคะ เป็นเลิศและเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ และมีความสำคัญไม่แพ้พระภิกษุสงฆ์ (ปาริชาด สุวรรณบุปผา, 2545, น. 10)

การประกาศความเท่าเทียมกันของผู้ชายและผู้หญิงในการปฏิบัติธรรม เป็นการยกระดับคุณค่าของผู้หญิงขึ้นเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นการยกสถานภาพของผู้หญิงโดยตรงอีกด้วย การยอมรับผู้หญิงเข้ามาในหมู่สงฆ์ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในทางศาสนาและสามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยตรง ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ผู้หญิงได้รับการปลดปล่อยให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระ เสรีภาพในศาสนา มีเป้าหมาย และมีวิธีการปฏิบัติตนให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้ด้วยตนเอง ยอมรับว่าผู้หญิงมีโอกาสและสามารถที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อให้พ้นจากความทุกข์และ เข้าถึงความสุขคือพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระศาสนาได้โดยอิสระ

ข้อมูลประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องภิกษุณี สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส ได้ทรงให้เหตุผลว่า ภายหลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ยังมีสาวกทั้งภิกษุและภิกษุณีมาร่วมประชุมเพื่อถวายพระเพลิงเป็นจำนวนมาก แต่ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ไม่มีการกล่าวถึงภิกษุณีอีก การบวชภิกษุณีได้รับการฟื้นฟูและส่งเสริมอีกครั้งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พ.ศ. 238 ด้วยทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงสร้างมหาวิหารถวายไว้ในพระพุทธศาสนา ทรงฉลองมหาวิหาร อีกทั้งยังรับสั่งให้พระราชโอรสของพระองค์ คือ พระมหินทเถระทรงผนวชเป็นภิกษุและพระนางสังฆมิตตาเถรีพระราชธิดา ผนวชเป็นภิกษุณี มอบหมายให้นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานที่ประเทศศรีลังกา พระนางสังฆมิตตาเถรีได้ทรงผนวชพระนางอนุฬาเทวีขนิษฐาพระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะกษัตริย์ศรีลังกา พร้อมด้วยข้าราชบริพารฝ่ายหญิงหลายร้อยคน พระเทพเวทีกล่าวถึงการสูญสิ้นไปของสถาบันภิกษุณีในศตวรรษที่ 12 ว่า ประเทศศรีลังกาถูกชนเผ่าทมิฬรุกรานพุทธศาสนาถูกทำลาย แม้ภายหลังมีการกอบกู้เอกราชได้ในศตวรรษที่ 17 แต่ก็ไม่สามารถฟื้นฟูพระพุทธศาสนาได้อีก สถาบันภิกษุณีที่สืบมาจากพุทธกาลก็ได้ขาดตอนไปแล้วจึงไม่สามารถสืบต่อได้ (ยุพิน ดวงจันทร์, 2542, น. 44)

ประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท คณะสงฆ์ยึดถือหลักพระวินัย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น. 79) เป็นหลักสำคัญในการปกครองสงฆ์ ตามพระวินัยภิกษุณีสงฆ์ต้องบวช

จากสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ เมื่อภิกษุณีสูญสิ้นไปจากศรีลังกาในพุทธศตวรรษที่ 17 ไม่ได้มีการสืบสายภิกษุณีสงฆ์ไปยังประเทศเถรวาทอื่น ๆ ปัจจุบันประเทศที่นับถือนิกายเถรวาท เช่น ไทย พม่า ลาว เขมร จึงมิได้อนุญาตการบวชภิกษุณี (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2535, น. 35-37) ส่วนภิกษุณีในศาสนาพุทธนิกายมหายาน เช่นในจีน ไต้หวัน ทิเบต เป็นต้นนั้น มิใช่นิกายเถรวาทของคณะสงฆ์ไทย ประวัติศาสตร์การบวชของแม่ชีไทยในอดีต พบว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์เกิดขึ้น คณะสงฆ์ไม่เคยมีการสถาปนาการบวชของผู้หญิงในฐานะภิกษุณีสงฆ์ จะมีก็แต่เพียงรูปแบบแม่ชีเท่านั้น ดังนั้น พุทธบริษัทไทยจึงมีเพียงสาม คือ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา และแม่ชีถูกจัดรวมอยู่ในฝ่ายอุบาสิกา

หลักฐานการบวชแม่ชีไทยถูกบันทึกไว้ในหนังสือสุวรรณภูมิปกรณ์ราชบุรีกถาว่า ประวัติศาสตร์การบวชแม่ชีเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 264 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งคณะทูต 9 สาย มาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในแถบสุวรรณภูมิ สายที่ 8 นำโดยพระโสณะและพระอุตระซึ่งเดินทางมาเผยแพร่ในสุวรรณภูมิ เข้ามาในประเทศไทยแถบจังหวัดปราณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ฯลฯ จัดให้มีการบวชศีล 10 เนื่องจากในขณะนั้นไม่มีภิกษุณีสงฆ์ร่วมเดินทางมาด้วย พระโสณะและพระอุตระได้ส่งสมณสาสน์ ขอให้พระเจ้าอโศกจัดส่งพระภิกษุณีมายังสุวรรณภูมิ แต่พระเจ้าอโศกไม่สามารถจัดส่งมาตามประสงค์ได้ จึงให้หญิงชาวสุวรรณภูมิบวชในรูปแบบแม่ชี ดังนั้น การบวชของผู้หญิงไทยตั้งแต่เริ่มแรกจึงมิใช่ภิกษุณี แต่เป็นการบวชหลังพุทธกาลในรูปแบบแม่ชีโกนศีรษะ รับศีล 10 หรือศีล 8 และแต่งกายนุ่งห่มสีขาว (พระเทพกวี, 2547, น. 30-35)

“แม่ชี” หรือ “ชี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช (2543, น. 270) หมายความถึง นักบวช: คำเรียกผู้หญิงที่นุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว ถือศีล ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2528, น. 56) ได้กล่าวถึง “ชี” ว่า เป็นนักบวชหญิง ถือบวชอุบาสิกา ที่นุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว ถือศีล ทางด้านกรมศาสนาถือว่า “แม่ชี” เป็นคฤหัสถ์ เทียบเท่าศิษย์วัด ภาครัฐยังไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนเกี่ยวกับแม่ชี ไม่มีกฎหมายรองรับสถานภาพนักบวช ดังนั้น กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มีการตีความและให้ความหมายแตกต่างกัน เช่น กระทรวงมหาดไทย ถือว่าเป็นนักบวช จึงไม่มีสิทธิเลือกตั้ง ส่วนกระทรวงคมนาคม ถือว่าเป็นอุบาสิกาเทียบเท่าบุคคลทั่วไป ต้องเสียค่าโดยสารเต็มราคา จะเห็นได้ว่า แค่ความหมายว่า แม่ชีคือใครในสังคมก็ยังไม่มีความชัดเจน

ความหมายของคำว่า ชี ตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธในส่วนที่เป็นภาษาบาลี ชี มาจากคำว่า “ชินะ” แปลว่าผู้ชนะกิเลส ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของนักบวชโดยตรง ชีในความหมายนี้หมายถึง ผู้ที่ต้องการบวชแบบมุ่งหมายการหลุดพ้นและไม่อาศัยบ้านเรือน ส่วนรูปแบบการแต่งกายก็แตกต่างจากหญิงทั่วไปโดยมีจุดมุ่งหมายสละทางโลกเพื่อศึกษาธรรม

การบวช แปลว่า เว้นจากความชั่วทุกอย่าง สารานุกรมไทยให้ความหมายการบวชว่า มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า ปพฺพชฺชา แปลว่า เว้น-ทั่ว, ออกไป (กรมพระจันทบุรีนฤนาท, 2513, น. 475) ไปโดยสิ้นเชิง คำว่า เว้น-ทั่ว หมายถึง เว้นจากการเสพเมถุนธรรม ออกไป หมายความถึง การออกไปจากเรือน[1]สู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน (Monier & Sonaler'st, 1976, p. 649) และเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลากลางคืน การออกจากเรือนเป็นขั้นตอนแรกของคฤหัสถ์ที่ต้องการบวชซึ่งจะตามมาด้วยการ อุปสัมปทา (อุปสมฺปทา) แปลว่า การเข้าไปสู่ หมายถึง การเข้าไปอยู่กับหมู่คณะใหม่หรือสังคมใหม่ เป็นหมู่ของสังคมไม่มีเรือน จุดมุ่งหมาย คือต้องการแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์ ความไม่มีเรือนเป็นชีวิตที่ต้องอยู่คนเดียว ไม่มีการประกอบอาชีพ ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์

บรรพชา-อุปสมบท[2] มีความหมายคนละอย่าง แต่แสดงขั้นตอนการเป็นไปที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือบรรพชา แสดงการออกจากเรือนสู่ความไม่มีเรือนโดยละทิ้งครอบครัว บิดามารดา เครือญาติและทรัพย์-สมบัติ ส่วนอุปสมบทแสดงการเข้าไปอยู่ในสังคมใหม่หลังจากการออกจากเรือน ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบสละโลก (บรรจบ บรรณรุจิ, 2547, น. 126) ส่วนในจารีตสังคมไทย ความหมายของคำว่าไปโดยสิ้นเชิง หมายถึงไปจากความเป็นผู้มีกิเลส บวชเพื่อละซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

การบวชเป็นภารกิจสำคัญในสังคมไทย ประเพณีการบวชให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย เน้นการบวชของพระภิกษุ-สามเณร สังคมไทย กล่าวถึงผู้ชายไทยไม่ได้บวชว่าเป็น “คนดิบ” ยังไม่เป็น “ผู้ใหญ่” ต่อเมื่อบวชแล้วสังคมไทยจึงจะยอมรับ และการบวชเป็นการดำรงชีวิตแตกต่างไปจากคนทั่วไปในสังคม นักบวชต้องสละเพศฆราวาสไปสู่ความเป็นบรรพชิต ไม่มีเรือน ผู้บวชต้องมีความอดทนจริงจึงจะอยู่ได้ วิถีชีวิตของนักบวชจะแตกต่างจากฆราวาสซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนจากสังคมก็จะอยู่ลำบาก

---

[1] ความหมายนี้ มาจากภาษาบาลี ประโยคที่ว่า “กุลปุตฺตา สทฺธา อคารสฺมา อนาคาริยํ ปพฺพชิตา แปลว่า กุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธา ออกไปจากเรือน สู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือน” ประโยคบาลีลักษณะนี้ พบอยู่ทั่วไปในพระวินัยปิฎก อันบ่งบอกให้รู้ว่า การออกบวช คือการสละบ้านเรือนเป็นคนไม่มีเรือน อย่างที่เรียกว่า อนาคาริก

[2] พบทั่วไปในพระวินัยปิฎก และสุตตันปิฎก เป็นคำขอบวชของพระสาวกต่อพระบุตรเจ้าโดยตรง และเป็นต้นกำเนิดของคำขอบวชในปัจจุบัน “ลเภยฺยาม มยํ ภนฺเต ภควโต สนฺติกา ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยาม อุปสมฺปทํ ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอข้าพเจ้าทั้งหลาย พึงได้ บรรพชา พึงได้ อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด”

แม้ว่า “แม่ชี” มีมาตั้งแต่อดีตหลังพุทธปรินิพพานเพียง 264 ปี สังคมไทยมิได้เห็นความสำคัญและนิยามการบวชของแม่ชีว่า บวชเพื่อศึกษาและช่วยสืบต่ออายุศาสนาเหมือนกับพระภิกษุสามเณร แต่ให้ความหมายว่าเป็นการปฏิบัติธรรมส่วนบุคคล ความสำคัญของ ตัวตนระหว่างหญิงชายในศาสนาถูกประกอบสร้างและให้ความหมายต่างกันอย่างเห็นได้ชัด แม่ชีปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยทุกยุคสมัย ดังเช่น

ในสมัยสุโขทัย บันทึกเรื่องเกี่ยวกับแม่ชีไทยไว้ว่า ประชาชนนิยมรับศีล และบวชเมื่อเข้าพรรษา ดังข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกว่า คนในสมัยสุโขทัย มักทาน โอยทาน ทั้งชาวแม่เจ้าลูกเจ้า ลุกขุนทั้งสิ้น ทั้งหลาย ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ฝูงทวยราษฎร์ศรัทธาในพระศาสนา ทรงศีลเมื่อเข้าพรรษาทุกคน

ในสมัยอยุธยา ชาวต่างประเทศที่ได้เข้ามาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้บันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็น เกี่ยวกับแม่ชีไทย ทัศนะของฝรั่งที่บันทึกไว้ตามความคิดเห็น และที่พบด้วยตนเองในระยะเวลาอันสั้น ดังเช่น จดหมายของนิโคลาส แซร์แวส เล่าเรื่องแม่ชีไทยไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามว่า

> สตรีชาวสยามรักเสรีภาพมากเกินไปกว่าจะยอมมอบตนอยู่ในสำนักเหมือนนางชีของเราและจะมีชีวิตอยู่ภายในที่นั้นจนตลอดอายุ นางจะไปบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ก็ต่อเมื่อ ล่วงเข้าถึงวัยเบื่อหน่ายในโลกียวิสัยแล้วเท่านั้น และน้อยรายที่จะอำลาจากสำนักนั้นออกมา ประการหนึ่ง โดยที่พวกนางต้องติดต่อกับพระสงฆ์องค์เจ้าอยู่เสมอ จึงได้มีกำหนดกฎเกณฑ์อนุญาตให้สตรีบวชชีได้ก็ต่อเมื่ออายุล่วง 50 ปีแล้วเท่านั้น เพื่อป้องกันการครหานางต้องโกนหัว โกนคิ้ว เหมือนอย่างพระภิกษุและนุ่งห่มสีขาว สีนี้ถือเป็นสีสุภาพสำหรับชาวสยาม ใช้ในโอกาสไว้ทุกข์และคราวมีพิธีการสำคัญ พวกนางมิได้อยู่เป็นคณะในอาราม นางจากครอบครัวมารวมกันอยู่หมู่ละ 3-4 คน ในที่ใกล้ ๆ วัด นางมิได้ปฏิญาณตนและถือกฎวินัยเอาตามอย่างพระภิกษุเท่านั้น ประพฤติปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกอย่าง ฟังสวดมนต์และเจริญภาวนาเป็นเวลานาน ๆ อยู่ในโบสถ์ งานส่วนใหญ่ของนาง คือ มีหน้าที่ปรนนิบัติพระสงฆ์ มีการจัดจังหันถวายและช่วยเหลือในด้านกิจการต่าง ๆ ด้วยการถวายทานอยู่เนืองนิตย์ นางไปเยี่ยมคนยากจนและคนเจ็บไข้ได้ป่วย บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในด้านทานมัยอย่างเคร่งครัด ด้วยประการฉะนี้ นางจึงได้รับสิทธิต่าง ๆ ทุกอย่างเท่ากับพระสงฆ์ และได้รับการนับถือโดยเท่าเทียมกัน ทุกคนต้องไหว้นาง และพวกนางจะไหว้ก็แต่เฉพาะพระภิกษุในอารามเท่านั้น เขาเรียกสตรีเหล่านี้ว่า นางชี คือนักบวชหญิง พวกนางมีตำแหน่งแห่งที่นั่งต่างหากภายในโบสถ์และศาสนพิธีต่าง ๆ มีผู้นิมนต์นางชีไป

ในงานศพของพวกขุนนางซึ่งพวกนางก็ไปกันโดยระเบียบเป็นขบวน และการไปในงานเช่นนี้พวกนางก็จะได้รับของถวายเป็นจตุปัจจัยอย่างอุดมสมบูรณ์ทีเดียว (สันต์ ท. โกมลบุตร, 2521, น. 195)

จะเห็นได้ว่า แม่ชีในสมัยอยุธยานั้นมีอายุมากและมีไม่แพร่หลาย อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกับพระสงฆ์ มีรูปแบบนุ่งห่มสีขาวเหมือนกับแม่ชีในปัจจุบัน ทำหน้าที่ช่วยเหลือและรับใช้พระสงฆ์ มองเห็นได้ว่าฐานะทางสังคมของแม่ชีสมัยนั้นดีมาก แม้ว่าแม่ชีจะไม่ได้เป็นนักบวชในกระแสหลักทางศาสนาก็ตาม แต่แม่ชีได้รับการยกย่องสูง มิได้อยู่อย่างไร้ประโยชน์ แต่อยู่อย่างเป็นประโยชน์ในสังคม บำเพ็ญประโยชน์ทั้งแก่วัด แก่ผู้อื่นและตนเองไปพร้อม ๆ กัน

สมัยรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้จัดให้มีการรวบรวมพระวินัยสงฆ์ที่กระจัดกระจายให้เป็นหมวดหมู่ มีการออกระเบียบปฏิบัติระหว่างฆราวาสกับพระสงฆ์ ฝ่ายชีก็มีการออกระเบียบ ห้ามแม่ชีอยู่ภายในวัดหรือใกล้วัด ระเบียบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสถานภาพที่ไม่ได้รับการยอมรับและการตัดขาดแม่ชีออกจากวัด แม้ว่าต่อมาแม่ชีจะได้รับการติดต่อสัมพันธ์หรือพักอาศัยในบริเวณใกล้เคียงกับวัดอีก แต่ก็ยังคงมีลักษณะของการไม่ยอมรับแม่ชีในสถานภาพนักบวช (Cook, 1981, p. 41)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2471 นายนรินทร์ ภาษิต สนับสนุนให้ผู้หญิงบวชภิกษุณีโดยจัดบวชลูกสาว นางสาวสาระและจงดี เป็นสามเณรี แต่ได้รับคำสั่งห้ามจากสมเด็จพระสังฆราชไม่ให้พระสงฆ์ทุกนิกายบวชหญิงไทยเป็นภิกษุณีสามเณรี เพราะภิกษุณีได้หมดสิ้นลงตั้งแต่คราวสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ศาลจังหวัดนนทบุรีได้เข้าจับกุมตัวสามเณรี ส่วนเจ้าหน้าที่เรือนจำและนักโทษหญิงใช้กำลังบังคับสามเณรีทั้งสองเปลื้องผ้าเหลืองออกจากตัวเพื่อใส่ชุดนักโทษแทน (ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2536, น. 35-39)

ผลจากคำสั่งของสมเด็จพระสังฆราช ทำให้สถานภาพการบวชของผู้หญิงไทยมีเฉพาะการบวช “แม่ชี” เท่านั้น เหตุการณ์นี้ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยกับคณะสงฆ์และยังก่อให้เกิดแรงคัดค้านจากนักวิชาการที่ต้องการสนับสนุนการบวชภิกษุณี ส่งผลให้ ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ อดีตอาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้บรรพชาเป็นสามเณรี ต่อมาได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีธรรมนันทาที่ประเทศศรีลังกา และยังคงเป็นข้อขัดแย้งอย่างรุนแรงกับคณะสงฆ์ไทย

แม่ชี คือผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรมสมาทานศีล 8 ปลงผม เป็นอนาคาริก รูปแบบการแต่งกายวัตรปฏิบัติต่าง ๆ เช่น กิจวัตร การทำวัตร เช้า-เย็น การศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรม บาลีศึกษา ธรรมศึกษา และอภิธรรม หรือศึกษาปริยัติสามัญในมหาวิทยาลัย ซึ่งแม้จะมีจำนวนไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับพระภิกษุ-สามเณร จำนวน 3 แสนกว่ารูป ปัจจุบันแม่ชีมีประมาณ 15,000 รูปเท่านั้น

การบวชภิกษุสงฆ์จะมีพิธีบรรพชา อุปสมบท เป็นระเบียบในพระวินัยระบุไว้อย่างชัดเจน แต่การบวชชีขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสวัดหรือหัวหน้าสำนักแม่ชีเป็นผู้กำหนด วิธีบวชเพียงสมาทานรับศีลอุบาสิกาจากพระภิกษุ 8 ข้อ ซึ่งมากกว่าศีล 5 ของบุคคลทั่วไปเพียงเล็กน้อย ดังนั้น การรับศีลอุบาสิกาเพียง 8 ข้อ ซึ่งแตกต่างจากศีลภิกษุณีและภิกษุสามเณร พระวินัยจึงจัดรวมแม่ชีว่าเป็นเพียงอุบาสิกา

เมื่อบวชเป็นแม่ชีแล้วส่วนมากต้องมีเงินทุนหรือทรัพย์สมบัติเดิม หรือมีผู้อุปถัมภ์ปัจจัย 4 แม่ชีในบางแห่งต้องรับผิดชอบตนเอง จัดหาที่อยู่อาศัย และอาหารเอง และไม่บิณฑบาตเหมือนกับภิกษุสงฆ์ เพราะสังคมมองว่าแม่ชีมิใช่นักบวชโดยตรง ไม่ใช่เนื้อนาบุญของศาสนา จึงไม่อยู่ในฐานะปฏิคาหก คือ ผู้รับ เทียบเท่ากับภิกษุ (ยุพิน ดวงจันทร์, 2542, น. 74) ในขณะเดียวกันก็ยังมองแม่ชีสูงกว่าฆราวาสหญิงทั่วไป เพราะรูปแบบการดำรงชีวิตของแม่ชีก็มิได้มีข้อแตกต่างจากพระภิกษุ คนทั่วไปที่มาทำบุญ มักจะได้พบเห็นภาพแม่ชี ขายดอกไม้ ธูปเทียน ทำอาหาร ทำความสะอาด รวมทั้งเป็นผู้ให้บริการอำนวยความสะดวกให้ผู้ที่มาทำบุญบ้างเพื่อความอยู่รอด เพราะจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยสี่จากวัดหรือสำนักที่ตนอาศัยอยู่ ความเหลื่อมล้ำทางด้านการให้ความหมายต่อการบวชแม่ชีทำให้แม่ชีต้องช่วยเหลือตนเอง ไม่ค่อยมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรม

นอกจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของแม่ชีที่มิใช่ภิกษุณี ความแตกต่างในการให้คุณค่าการบวช ประเด็นของพระภิกษุและแม่ชีที่ต่างกัน มีผลต่อสถานภาพของแม่ชีแล้ว ยังพบว่ามีคำสอนที่เป็นอคติทางเพศซึ่งส่งผลให้คนในสังคมไม่ยกย่องและเลือกปฏิบัติต่อแม่ชี ดังเช่น ความเชื่อในเรื่องเพศชายว่าเป็นเพศเหนือกว่าเพศหญิงในทางธรรม สามารถปฏิบัติธรรมได้ดีกว่าเพศหญิง ในวิทยานิพนธ์ ของ บัวขาว วังเมือง อาทิ พระสูตรเอกนิบาต อังคุตรนิกายกล่าวถึง “ความด้อยของผู้หญิงในทางศาสนา” ไว้ดังนี้

> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิใช่ฐานะและโอกาสที่จะมีได้ แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นฐานะที่จะมีได้
>
> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น มิใช่ฐานะและโอกาสที่จะมีได้ แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น เป็นฐานะที่จะมีได้
>
> ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สตรีจะพึงเป็นท้าวสักกะ ฯลฯ จะพึงเป็นพญามาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น มิใช่ฐานะและโอกาสที่จะมีได้ แต่ข้อที่บุรุษจะพึงเป็นพญามาร ฯลฯ จะพึงเป็นพรหมนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ (บัวขาว วังเมือง, 2535, น. 90)

บัวขาว วังเมือง ได้วิเคราะห์จากพุทธดำรัสในพระสูตรที่ว่า สตรีไม่สามารถที่จะเป็นพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ท้าวสักกะเทวราช พญามาร และพระพรหมได้นั้น สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่า ตำแหน่งสูงสุดหรือต่ำสุดในด้านต่าง ๆ ทั้งทางดีและไม่ดีนั้น สตรีไม่สามารถที่จะขึ้นสู่ระดับสูงสุดได้ เช่น ในทางธรรมก็คือการเป็นพระพุทธเจ้า ในทางโลกคือการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ในพรหมโลกคือการเป็นท้าวมหาพรหม ในเทวโลกคือการเป็นท้าวสักกะเทวราช และในระดับสูงสุดในทางไม่ดีก็คือการเป็นพญามาร

แม้ว่าคำสอนทางพุทธศาสนาในระดับการปฏิบัติธรรมเพื่อหลุดพ้น เพศมิได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุทางพุทธศาสนา แต่สิ่งที่สำคัญคือ “คำสอนของพระสูตร” ที่พระสงฆ์นำไปตีความได้ลดทอนคุณค่าของเพศหญิงทำให้เกิด “อคติทางเพศ” การมีเพศเป็นหญิงจึงเป็นข้อด้อยประการหนึ่งที่จะบรรลุความสำเร็จได้ดีเท่าเทียมเพศชาย (บัวขาว วังเมือง, 2535, น. 90) ทำให้มีแนวคิดเหยียดเพศหญิงว่าเหมาะสมกับหน้าที่ในการเป็นเมียและแม่เท่านั้น ไม่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม เป็นหีนเพศ (เพศที่ต่ำต้อย) ส่งผลกระทบทำให้ผู้หญิงไม่เกิดความภาคภูมิใจ และผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเมื่อทำบุญมักอธิษฐานขอให้ตนเองได้เกิดเป็นผู้ชาย รังเกียจความเป็นหญิงของตนเอง เป็นวัฒนธรรมทางความคิดที่ได้รับการปลูกฝังมาเป็นระยะเวลายาวนาน ด้วยท่าทีรังเกียจเพศหญิงส่งผลให้การยกย่องผู้หญิงปฏิบัติธรรมเป็นไปได้น้อยในสังคมไทย

จากการที่ไม่มีการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทย อนุญาตเพียงการบวชในรูปแบบแม่ชี การให้ความหมายในการบวชแตกต่างกันระหว่างพระภิกษุกับแม่ชีและอคติทางเพศ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างความหมายทางศาสนาที่นำไปการสร้างภาพเหมารวม และถูกมองตายตัวเพียงแบบเดียว คือ ในสถานภาพทางศาสนาเป็นเพียงอุบาสิกา มิใช่นักบวช ในกรอบของสังคมแม่ชีถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีปัญหาส่วนตัว มิได้บวชเพื่อศึกษาธรรมและต้องการหลุดพ้น แต่ในความเป็นจริงแล้วสาเหตุของการบวช ตัวตน และความต้องการของแม่ชีในการใช้ชีวิตมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยทางด้านอายุ การศึกษา พื้นฐานของครอบครัวและทัศนคติ และที่สำคัญนำไปสู่สถานภาพที่ไม่เท่าเทียมกันของภายในกลุ่มของแม่ชีในปัจจุบันด้วย ดิฉันศึกษาแม่ชีไทยด้วยมุมมองในแนวสตรีนิยม โดยการสะท้อนเสียง (Reflection) ให้แม่ชีบอกเล่าเรื่องราวของตนเอง จึงเป็นการย้อนทบทวนความหมายของตัวตนในฐานะของแม่ชีไปพร้อมกัน ในการวิพากษ์ทัศนคติของสังคมที่มีต่อแม่ชีเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่มที่ทำการศึกษาวิจัย และเพื่อลดทอนอคติที่มีต่อแม่ชีไทย

ปัจจุบันนี้แม่ชี เปรียบเสมือนบุคคลที่ไม่มีตัวตนทั้งทาง ศาสนา กฎหมาย และสังคม คณะสงฆ์มิได้ยอมรับแม่ชีรวมอยู่ในบริษัทนักบวช แต่ตีความเทียบเท่ากับอุบาสิกา เนื่องมาจากศัพท์บัญญัติคำว่า “แม่ชี” ไม่เคยมีในพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมในรูปแบบแม่ชีต่างจากภิกษุณี

ซึ่งได้รับการสถาปนาในสมัยพุทธกาล สังคมมองแม่ชีเป็นภาพเหมารวมแบบเดียว (Stereotype) เชื่อว่าผู้หญิงที่มาบวชเป็นเพราะหนีปัญหาชีวิต เป็นต้น แม่ชีจึงเป็นเพียงคนชายขอบในทางศาสนาเท่านั้น

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้สนใจศึกษาสถานภาพของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ ผ่านกระบวนการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ในแนวสตรีนิยม วิธีการดังกล่าวเผยให้เห็นความเป็นอยู่และชีวิตประจำวันของแม่ชีซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลายของสถานภาพแม่ชี ลดทอนภาพเหมารวมของแม่ชี ตลอดจนส่งเสริมสถานภาพของแม่ชีให้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย โดยมีคำถามในการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. อะไรคือสถานภาพของแม่ชี
2. กระบวนการสร้างสถานภาพของแม่ชีเป็นอย่างไร

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

สตรีนิยม หมายถึง ศาสตร์ที่ให้ผู้หญิงเป็นศูนย์กลางในการศึกษา โดยการตั้งคำถามวิพากษ์ หรือปฏิเสธความรู้ที่สร้างขึ้นมาภายใต้ระบบคิดที่ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเพศ เป็นเครื่องกำหนดกฎเกณฑ์รวมทั้งจัดระเบียบสังคมส่งผลทำให้ผู้หญิงมีโอกาสและความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิตน้อยกว่าผู้ชาย มีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้น

คนชายขอบ คือ กลุ่มคนที่ต้องเผชิญกับสภาวะความด้อยโอกาส ไร้อำนาจ ถูกกีดกัน ถูกมองข้าม ถูกมองว่าแปลกแยกจากบรรทัดฐาน กฎระเบียบ ศีลธรรม และได้รับการแบ่งแยกว่าเป็น “คนอื่น” ของสังคม หรือถูกจัดให้เป็นคนชนชั้นล่างสุด รวมถึงได้รับการจัดไว้ในวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (subcultures) และถูกกดทับไว้ (subaltern group) ประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม เช่น เกย์ หญิงรักหญิง คนเร่ร่อน ฯลฯ ในที่นี้หมายถึง แม่ชีซึ่งไม่มีสถานภาพนักบวชที่ถูกต้องตามกฎหมาย อยู่ในสถานะคลุมเครือ แตกต่างจากพระภิกษุสงฆ์ ใช้ชีวิตอย่าง ไร้อำนาจต่อรอง ไม่มีความสำคัญในศาสนา

อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง สิ่งที่บอกความหมายว่าเราคือใคร สัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างไร เป็นคุณลักษณะเฉพาะของบุคคล เป็นสิ่งเชื่อมต่อระหว่างความเป็นปัจเจกและความสัมพันธ์กับสังคม ถูกกำหนดโดยปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ความแตกต่างระหว่างชนชั้น ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น

แม่ชีไทย หมายถึง สตรีที่ถือบวชโดยมีพระภิกษุซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ตามกฎของมหาเถรสมาคม หรือเจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นประธาน และรับผิดชอบการบวชโดยหัวหน้าแม่ชี ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบของสถาบันแม่ชีไทย

คณะแม่ชี หมายถึง กลุ่มแม่ชีซึ่งปฏิบัติศาสนกิจและสังกัดอยู่ในสำนักชี

สถาบันแม่ชีไทย หมายถึง องค์กรบริหารกิจการคณะแม่ชีของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ หมายถึง องค์กรที่ทำหน้าที่จัดหาทุนเพื่อการดำเนินการของสถาบันแม่ชีไทย โดยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์วันที่ 15 มีนาคม 2520 และจดทะเบียนในพระบรมราชินูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2528

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หมายถึง องค์กรทางพระพุทธศาสนาองค์กรหนึ่งที่จัดตั้งโดยพระสงฆ์ วัด มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษา หรือหน่วยงานของรัฐ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์นอกระบบโรงเรียนให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่กำลังอยู่ในวัยเรียน

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่องของแม่ชีในพระพุทธศาสนา พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาสถานภาพของแม่ชีไทยในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับสถานภาพของแม่ชีทั้งทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นหลักวินัยในฐานะนักบวชผู้ถือศีล 8 ที่เป็นอนาคาริก อาศัยอยู่ตามวัดเทียบเท่าพระสงฆ์และสามเณรผู้ถือศีล 10 ให้มีสถานภาพสูงกว่าอุบาสิกาธรรมดาที่รักษาศีลแบบไม่ปลงผม ซึ่งมีงานวิจัยที่ศึกษาในหลายระดับ โดยในการตีความทางศาสนาที่พยายามชี้ให้เห็นถึงอคติที่เกิดขึ้นในศาสนา ในการไม่ยอมรับสถานภาพของแม่ชี ได้แก่ งานวิจัยของประคอง สิงหนาทนิติรักษ์ (2518) เรื่อง “บทบาทแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม” สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยศึกษาวิถีชีวิตของแม่ชีวัดปากน้ำจำนวน 200 รูป เปรียบเทียบแม่ชีในสถาบันแม่ชีไทยในวัดบวรนิเวศน์ 20 รูป เนื่องจากวัดปากน้ำเป็นวัดที่มีแม่ชีจำนวนมาก ด้วยการใช้แบบสอบถาม 2 ชุด ๆ ละ 50 ข้อ กับแม่ชี พระภิกษุ กรมศาสนา และสำนักงานคณะกรรมการพุทธสมาคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของแม่ชี ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ในวัด ภูมิหลัง อาชีพ อายุ และความต้องการพัฒนาสังคมของแม่ชี ผลการวิจัยสรุปว่า สังคมไทยมีอคติต่อแม่ชีเป็นผู้ที่มาบวชเพราะหมดหวังในชีวิต ไม่มีอาชีพ ขาดการศึกษา และยากจน ภาพแม่ชีขอทานสามารถ

พบเห็นได้ทั่วไป ดังนั้น สถาบันแม่ชีไทยถูกก่อตั้งขึ้นที่วัดบวรนิเวศน์วิหาร สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงรับไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ และทรงเสด็จเป็นประธานในการประชุมสถาบันแม่ชีไทยทุกปี มีการแต่งตั้งประธานสถาบันและคณะกรรมการบริหารงานเพื่อยกระดับสถานภาพของแม่ชี โดยมีวัตถุประสงค์ให้แม่ชีมีการศึกษา สามารถบำเพ็ญประโยชน์ในสังคมเหมือนแม่ชีในคริสต์ศาสนา ได้มีการจัดทำสุทธิบรรณ ทะเบียนรายชื่อแม่ชีสังกัดในสถาบันแม่ชีไทย เป็นองค์กรสนับสนุนให้แม่ชีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และอาจนำไปสู่การยอมรับสถานภาพของแม่ชีในอนาคต นับเป็นงานวิจัยที่มีผลต่อสถานภาพของแม่ชีในสังคม ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาภาพพจน์ของแม่ชีให้ดีขึ้น

วิทยานิพนธ์ของ บัวขาว วังเมือง (2535) เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความเสมอภาคระหว่างชายหญิงในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา” สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นการศึกษาจากเอกสารคัมภีร์ทางศาสนาที่สำคัญของศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎกและพระคริสต์ธรรมคัมภีร์ จากการศึกษาพบว่า แม้ว่าทั้งสองศาสนาจะมีระบบความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ก็มีแนวคิดว่า หญิงชายเสมอกันโดยหลักธรรมคำสอน มีส่วนช่วยยกระดับหญิงให้ทัดเทียมกับชาย พุทธศาสนาเห็นว่า หญิงชายเสมอภาคกันเพราะมีโอกาสเท่าเทียมกัน ในการเกิดเป็นหญิงหรือชายตากฎแห่งกรรม หญิงอาจเกิดเป็นชายและชายอาจเกิดเป็นหญิงก็ได้ ส่วนคริสต์ศาสนาเห็นว่าหญิงชายเท่าเทียมกัน เพราะมีกำเนิดร่วมกันจากพระมหากรุณาคุณ ตามพระฉายาของพระเจ้าด้วยกัน สัจธรรมสูงสุดคือพระนิพพานของพระพุทธศาสนาและชีวิตนิรันดรในอาณาจักรของพระเจ้า เป็นสภาวะที่ข้ามพ้นจากการแบ่งแยกทางเพศ ความเสมอภาคทางเพศในสังคม ชายและหญิงในฐานะสามีภรรยามีความเสมอภาคกัน แต่ยังขาดการศึกษาเรื่องความเท่าเทียมกันของสถานภาพนักบวช เพราะมิได้ศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และตัวตน ในด้านที่แตกต่างกันระหว่างนักบวชทั้งสองศาสนา

วิทยานิพนธ์ของ แม่ชียุพิน ดวงจันทร์ (2542) เรื่อง “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรรศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยใช้แบบสอบถามแม่ชีวัดปากน้ำจำนวน 62 รูป และสตรีในสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล จำนวน 74 คน เกี่ยวกับ การบวช การศึกษา อาชีพ ภูมิลำเนาเดิม รายได้ก่อนบวช อายุ ที่บวช ซึ่งสรุปได้ว่า แม่ชีวัดปากน้ำเริ่มบวชเมื่ออายุ 21-30 ปี ส่วนสำนักแดนมหามงคลเริ่มบวชเมื่ออายุ 31-40 ปี ส่วนใหญ่ทั้งสองสำนักเป็นโสด บวชประมาณ 3-5 พรรษา แม่ชีวัดปากน้ำได้รับการศึกษาวิชาธรรมศึกษา และบาลีร่วมกับพระภิกษุสามเณรด้วย นอกจากนั้นยังมีแม่ชีจำนวนหนึ่งที่ได้ศึกษาวิชาธรรมกายตามแนวของหลวงพ่อสด จันทสโร อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เรียกว่า แม่ชีธรรมกาย

มีหน้าที่ปฏิบัติสมาธิ ซึ่งได้รับการยกย่องจากวัดให้มีความเป็นอยู่เทียบเท่าพระภิกษุสงฆ์ แต่ผลจากการสอบถามโดยรวมกลับพบว่าจุดมุ่งหมายในการบวชของผู้หญิงส่วนใหญ่มุ่งความสงบมากกว่าเพื่อมุ่งช่วยเหลือสังคม ในประเด็นสตรีศึกษา ผู้วิจัยยังมิได้ศึกษาปัญหาสำคัญที่ทำให้แม่ชีหรืออุบาสิกาบวชได้ระยะเวลาไม่นาน ตัวตน และการบวชของแม่ชีดูเป็นเสมือนการบวชชั่วคราว ทำให้มีผลต่อสถานภาพของแม่ชี

งานวิจัยของ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2539, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาสตรีในพุทธศาสนา" ได้ศึกษาพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก เพื่อแสวงหาความเข้าใจที่ถูกต้องในอคติที่มีต่อสตรีดังปรากฏในค่านิยมเชิงปฏิเสธ เพื่อสร้างความเข้าใจและค่านิยมที่ถูกต้อง และเพื่อลดทอนอคติดังกล่าวซึ่งเป็นอุปสรรคปัจจัยในการพัฒนาสตรีทั้งทางกายและจิตใจ พบว่า อคติที่มีต่อสตรีที่เชื่อกันว่ามีรากฐานมาจากพุทธศาสนานั้น แท้จริงเป็นความเข้าใจผิดที่สืบสานต่อกันมานานนับศตวรรษจนกลายเป็นประเพณี อคติดังกล่าวมีที่มาจากศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่ ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลและความเชื่อจนถึงปัจจุบันที่ส่งผลให้สถานภาพของแม่ชีซึ่งเป็น ผู้หญิงดูต่ำต้อย และยังไม่ได้รับความสนใจ ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงอคติที่เกิดขึ้นจริงในศาสนาต่อความเป็นหญิงชายที่มีผลต่อการยอมรับสถานภาพการเป็นนักบวชของผู้หญิง แต่ก็เป็นเพียงการถกเถียงถึงสถานภาพของผู้หญิงในกรอบของพระไตรปิฎกเท่านั้น ที่อ้างถึงการยอมรับบทบาทของสตรีในพระพุทธศาสนาที่มีมาโดยตลอดในอดีต ซึ่งดิฉันมองว่ายังไม่เพียงพอต่อการทำให้สังคมยอมรับและเข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญต่อผู้หญิงที่ต้องการบวชในพระพุทธศาสนาได้ เพราะในทางปฏิบัติแล้วเกิดจากอคติของบุคคลต่อเรื่องทางเพศที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและอคติทางความเชื่อที่เกิดขึ้นกับปัจเจกที่ได้รับการปลูกฝังในสังคม การที่จะทำให้คนเปลี่ยนความคิดและหลุดพ้นจากความเชื่อดั้งเดิมของตนได้นั้น ควรจะชี้ให้เห็นถึงความคิด ความรู้สึกและตัวตนของผู้หญิงด้วย และที่สำคัญงานวิจัยเน้นความสำคัญของการบวชภิกษุณีเท่านั้น สิ่งที่ยังขาดไปคือการศึกษาทางด้านสถานภาพ วิธีการบวชและตัวตนของแม่ชีไทยที่แตกต่างจากภิกษุณีในสมัยพุทธกาล การบวชภิกษุณีไทยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะสงฆ์ แม่ชีจึงไม่มีสถานะและตัวตนทางศาสนาเท่าเทียมกับพระภิกษุสงฆ์

งานวิจัยของ กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ (2545) เรื่อง "แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพระพุทธศาสนาเถรวาท" สาขาวิชาพุทธศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นการศึกษาแนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งความหมายของคำว่า "เพศสภาวะ" ออกเป็น เพศสรีระ ได้แก่ เพศหญิงและชายตามลักษณะทางสรีระวิทยา เพศสถานะ หมายถึง ความเป็นเพศซึ่งเป็น "สิ่งสร้างของสังคม" ได้แก่ ความเป็นหญิงและชาย และกามราคะซึ่งเป็นความรู้สึกทางเพศซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ ในส่วนของเพศสรีระมิได้เป็น

อุปสรรคต่อการบรรลุธรรม เพราะเพศหญิงชายมีฐานะเป็นเพียง “รูปธรรม” เท่านั้น ส่วนแนวคิดเรื่องเพศสรีระกับความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต พบว่า ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเพศคือกายหรือเพศสรีระเท่านั้น จิตไม่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับเพศ “จิตไม่มีเพศ” การที่จะเกิดเป็นเพศใดนั้นขึ้นอยู่กับผลกรรมหรือขึ้นอยู่กับการอธิษฐานจิตของแต่ละบุคคล หากจิตยึดถือพึงพอใจในเพศใดก็มีแนวโน้มที่จะเกิดใหม่เป็นเพศนั้น ๆ

ส่วนแนวคิดเรื่องเพศสถานะในพระพุทธศาสนาพบว่าอยู่บนพื้นฐานของบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เรื่องกามราคะ พบว่า กามคุณที่เกี่ยวกับเรื่องเพศเป็นกามคุณที่มีพลังอำนาจสูงที่สุดและเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดประการหนึ่งของนักบวช แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเห็นว่ากามราคะมีโทษมากแต่ก็มีคุณประโยชน์ เพราะเป็นเสมือนการเปิดประตูแห่งการเกิดเป็นมนุษย์ สำหรับอคติทางเพศตามที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก แท้จริงแล้ว เป็นไปเพื่อให้ผู้บันทึกถ่ายทอดและศึกษาคัมภีร์เกิดความเบื่อหน่ายในเพศตรงข้าม และมุ่งมั่นต่อการปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้น ประเด็นที่สำคัญผู้บันทึกถ่ายทอดและศึกษาคัมภีร์คือพระภิกษุซึ่งเป็นเพศชาย จึงพบข้อความที่เกี่ยวกับผู้หญิงในทัศนคติด้านลบมากมาย แท้ที่จริงศัตรูของการประพฤติพรหมจรรย์มิใช่ผู้หญิง แต่เป็นกิเลสกามที่อยู่ในจิตใจนั่นเอง แม้ว่างานวิจัยนี้จะสนับสนุนประเด็นความเท่าเทียมกันในด้านเพศสถานะ และเพศสรีระว่าเป็นผลมาจากสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (Construct) ก็ตาม แต่ยังขาดการศึกษาวิถีชีวิตของนักบวชหญิงชายว่าเป็นผลมาจากการถูกประกอบสร้างสังคมที่ต่างกันมากซึ่งมีผลเกี่ยวข้องกับสถานภาพของนักบวชโดยตรง

งานวิจัยของ ปาริชาด สุวรรณบุปผา (2545, บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) เรื่อง “แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย” สรุปได้ว่า ถ้าพิจารณาถึงภาพรวมของภารกิจทางการศึกษาแม่ชีไทยในปัจจุบันแล้ว นับว่า แม่ชีเป็นผู้ทำงานหนักโดยสังคมมิได้รับทราบว่า แม่ชีได้ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา การศึกษาและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง ทั้ง ๆ ที่การยอมรับนับถือจากสังคม ความสามารถทางการศึกษา มีอยู่ในขีดจำกัด เนื่องมาจากปัญหาสถานภาพที่ไม่แน่นอน แม่ชีจึงขาด “สิทธิ” ในการที่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการของรัฐเช่นที่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่และมีภารกิจเดียวกันได้ ปาริชาดได้เสนอแนะทางออกในเรื่องนี้วิธีหนึ่งคือ การจัดทำประชาพิจารณ์เพื่อฟังความคิดเห็นหรืออาจใช้โอกาสที่สังคมมีความตื่นตัวในการปฏิรูปกฎหมายคณะสงฆ์ พิจารณาบรรจุข้อความรับรองสถานภาพของแม่ชีให้เด่นชัด ให้การรับรองสถานภาพนี้รวมอยู่ในขบวนการปฏิรูปกฎหมายคณะสงฆ์ด้วย กรมการศาสนาและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่อาจเสนอพระราชบัญญัติอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา เพื่อรับรองสถานภาพที่เป็นทางการของแม่ชี โดยอาจระบุให้ชัดเจนว่า แม่ชีเป็นอนาคาริกผู้ถือศีล 8 เป็นนักบวชประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งการพิจารณาให้แม่ชี

ถือศีล 10 เพื่อจะได้เรียกขานว่า แม่ชีเป็นนักบวชได้อย่างเต็มภาคภูมิ เหมือนกับสามเณรที่ถือศีล 10 และจัดอยู่ในสถานภาพนักบวช การปฏิบัติประการสุดท้าย ได้แก่ ประชาชนชาวไทยผู้มีสิทธิเลือกตั้งอาจจะเข้าชื่อจำนวน 50,000 ชื่อ ต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้เสนอและพิจารณากฎหมายแม่ชีเพื่อกำหนดสถานภาพและบทบาทให้ชัดเจน การออกกฎหมายนี้พึงต้องหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาดทั้งหลายที่เคยเกิดขึ้นกับการออกกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ และการออกกฎหมายนี้ต้องมิได้มุ่งให้คณะสงฆ์ปกครองการทำงานของแม่ชี แต่เพื่อให้แม่ชีมีสถานภาพที่ชัดเจนที่จะได้รับสิทธิการอุดหนุนและความช่วยเหลือจากทางราชการอย่างเหมาะสมเพื่อจะได้ปฏิบัติภารกิจใด ๆ ต่อศาสนาและสังคม เช่น การจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ดิฉันคิดว่ากฎหมายแม่ชีควรได้มีการพิจารณาซึ่งขณะนี้ในต่างประเทศ เช่น ประเทศอิตาลีได้ประกาศให้การรับรองศาสนาพุทธเป็นหนึ่งในศาสนาประจำชาติ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 โดยกฎหมายอิตาลีให้แม่ชีได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการมีสิทธิพิเศษต่าง ๆ เช่น เข้าเยี่ยมนักโทษได้ สามารถประกอบพิธีแต่งงานได้ เป็นต้น

งานวิจัยนี้มุ่งตรงไปที่การผลักดันในเชิงกฎหมายเพื่อให้เกิดการรองรับสถานภาพของแม่ชีให้ถูกต้องเหมือนกับของพระภิกษุสงฆ์กับสามเณร แต่ก็เป็นเพียงการศึกษาสถานภาพของแม่ชีในเชิงโครงสร้างและภาพรวมที่ทำให้เห็นสถานภาพที่ด้อยกว่าของแม่ชีจริง แต่ยังขาดการศึกษาในตัวตนของแม่ชีในแต่ละรูป ดังนั้น จึงมีการศึกษาที่มุ่งตอบคำถามนี้ เพื่อเข้าใจความนึกคิด ทัศนคติของแม่ชี ดังเช่น

งานวิจัยของ ประเสริฐ ทองเกตุ (2534, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เหตุผลของการตัดสินใจบวชชีและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย” สรุปได้ว่า เหตุผลสำคัญที่แม่ชีส่วนใหญ่ตัดสินใจบวชชีเนื่องจากมีศรัทธาหลักธรรมของพุทธศาสนา บวชเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งชีวิตมากที่สุด และบวชเพื่อแก้บน บวชเพื่อสะเดาะเคราะห์ และยังมีเหตุผลอื่น ๆ อีก เช่น เพื่อต้องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือครอบครัว ต้องการพัฒนาความรู้ คุณวุฒิ และความก้าวหน้าในชีวิตในอนาคต การไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู การต้องการช่วยเหลือทางปัจจัยพื้นฐาน ด้านความต้องการทางการศึกษา แม่ชีส่วนใหญ่ต้องการศึกษาตามหลักสูตรวิชาทางธรรม วิชาสามัญทางโลก และวิชาชีพทางโลกสูงสุดเพียงระดับขั้นพื้นฐาน มีจำนวนน้อยที่ต้องการรับการศึกษาในระดับสูง ต้องการให้รัฐหรือสำนักเรียนจัดการศึกษาทุกหลักสูตรเป็นแบบให้เปล่าในระบบชั้นเรียนภายในวัดหรือในสำนักที่พักอยู่ โดยให้จัดแต่ละภาคเรียนหรือแต่ละปีการศึกษาเพียงหลักสูตรเดียว และจัดหลักสูตรวันละรอบ และจัดการทดสอบเพื่อตัดสิน ผลการเรียนเพื่อเลื่อนระดับเพียงภาคเรียน/ปีการศึกษาละครั้ง ในด้านของหลักสูตรต้องเป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการ หรือกรมการศาสนาอนุมัติให้ใช้จัดสำหรับสมณะเพศได้แล้วเท่านั้น งานวิจัยนี้วิเคราะห์มูลเหตุจูงใจในการบวชชีของผู้หญิงและชี้ให้เห็นว่าการบวชก็สามารถเป็นทางเลือกหนึ่ง ให้กับผู้หญิงได้เช่นเดียวกับการบวช

ภิกษุสามเณรในผู้ชาย ซึ่งเป็นการศึกษาความเป็นไปได้เชิงนโยบายที่ต้องการเปิดโอกาสให้แม่ชีได้พัฒนาศักยภาพในเรื่องการศึกษา ซึ่งเช่นเดียวกับงานของของ พรหมโชติ ไตรเวช (2535, บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติต่อบทบาทตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดราชบุรี” พบว่า แม่ชีไทยมีทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมในระดับปานกลาง และการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติพบว่า อายุในการบวชชี และตำแหน่งหน้าที่มีผลต่อทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย ส่วนระดับการศึกษาทางโลก ทางธรรม ภูมิลำเนา สาเหตุหรือแรงจูงใจในการบวช อาชีพก่อนการบวช รายได้ก่อนบวช และสถานภาพทางการสมรสก่อนบวช ไม่มีผลต่อทัศนคติต่อบทบาทของตนเองในการพัฒนาสังคมของแม่ชีไทย พรหมโชติ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า รัฐบาลและองค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคม ควรเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหา อุปสรรค ในสถานภาพและบทบาทของแม่ชีไทย ให้ได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้มากขึ้น เพราะสถาบันแม่ชีไทยเป็นองค์กรที่มีความใกล้ชิดกับสังคมทั้งในเมืองและชนบท ย่อมรู้ปัญหาความต้องการ และที่พึ่งทางใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง การศึกษาด้านองค์กรสนับสนุน มีความเห็นว่ารัฐยังขาดมุมมองเห็นด้านการพัฒนาแม่ชีไทย และมิได้จัดงบประมาณในการพัฒนาความเป็นอยู่ของแม่ชีให้เหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางที่ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาแม่ชีในแนวทางที่ดีขึ้น ซึ่งงานทั้งสองชิ้นนี้ เป็นการศึกษาเชิงนโยบายที่ต้องการให้หน่วยงานรัฐยกระดับสถานภาพของแม่ชี เพื่อให้เป็นองค์กรที่เป็นทางเลือกให้กับผู้หญิงและช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของสังคม เพราะมีความใกล้ชิดกับสังคม

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องสถานภาพและความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันภายใต้ระบบการปกครองของวัดซึ่งมิได้ให้ความสำคัญกับแม่ชี ที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเองภายในวัด อาทิ แม่ชีบางรูปต้องการที่จะศึกษาเล่าเรียนแต่ต้องอยู่ภายใต้ระบบการทำครัวของวัดที่ต้องรับใช้พระภิกษุจำนวนมาก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ถูกมองข้ามมาโดยตลอด ดังนั้น การวิจัยในแนวสตรีนิยม โดยใช้วิธีวิทยาที่สามารถสะท้อนเสียงของแม่ชีที่อยู่ภายใต้ระบบนี้ เช่น โรงครัว ที่ต้องปรับตัวและต่อรองอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เข้ากับระบบวัด ซึ่งจะทำให้เห็นถึงสถานภาพของแม่ชีที่สัมพันธ์กับพื้นที่ (Place)

งานวิจัยของ แน่งน้อย ปัญจะพรรค์ (2522, น. 3) ศึกษาเรื่อง “ทัศนคติของแม่ชีที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของตนเอง” พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะแม่ชีไม่มีสถานภาพเป็นนักบวช หรือมิใช่เป็นผู้สืบทอดทางพระพุทธศาสนามาแต่อดีต ทำให้สิทธิต่าง ๆ ถูกจำกัดไปด้วย เนื่องจากมีสถานภาพเป็นเพียงผู้อาศัยวัด จึงมิได้รับการเหลียวแลจากฝ่ายต่าง ๆ เรื่องสิทธิ นอกจากนี้งานในหน้าที่ของแม่ชีส่วนใหญ่ ได้แก่ การทำครัว และการทำความสะอาดภายในวัด ส่วนความสนใจด้านการศึกษาขึ้นอยู่กับตัวแม่ชีเอง สำหรับในด้านการ

พัฒนาสังคมทั้งพระและเจ้าหน้าที่กรมการศาสนา ตลอดทั้งประชาชนมีความเห็นว่าแม่ชีควรมีบทบาทในสังคมเช่นเดียวกับพระสงฆ์ คือ อบรมศีลธรรมและฝึกสมาธิแก่ประชาชน อบรมความรู้ต่าง ๆ การพยาบาล การดูคนชรา การเลี้ยงเด็กกำพร้า และการอบรมวิชาชีพพิเศษ ซึ่งงานดังกล่าวได้สนับสนุนความคิดในประเด็นที่แม่ชีไม่ได้รับการยกย่องจากสังคม โดยใช้วิธีศึกษาเชิงสำรวจทัศนคติของแม่ชี แต่เป็นไปในเชิงภาพรวม และกำหนดบทบาทที่ตายตัวของแม่ชี ทำให้ลักษณะตัวตนของแม่ชีในเชิงปัจเจกที่มีลักษณะเฉพาะและเลื่อนไหลตลอดเวลา ถูกเหมารวมไปในความคิดและทัศนคติของแม่ชีส่วนใหญ่ แต่งานวิจัยเกี่ยวกับสถานภาพของแม่ชีเป็นการศึกษาที่ช่วยลบภาพเหมารวมที่เกิดขึ้น จะมุ่งให้ความสำคัญไปที่ประเด็นของ วิถีชีวิต การศึกษาเล่าเรียน การอบรมขัดเกลาทางธรรม มีความสัมพันธ์กับสถานภาพของแม่ชีแต่ละรูปและมีความสลับซับซ้อน

งานวิจัยของ สุขใจ พุทธวิเศษ (2527, บทคัดย่อ) เรื่อง “สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย: กรณีศึกษาวัดสร้อยทอง” จากผลการศึกษาวิจัย สรุปได้ว่า ยังหาหลักฐานแน่ชัดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแม่ชีไม่ได้ แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า แม่ชี คือกลุ่มสตรีที่มีความฝักใฝ่ในศาสนา แต่เมื่อภิกษุณีได้สิ้นสูญไปแล้ว สตรีเหล่านี้หาทางใกล้ชิดพระศาสนา โดยแปรรูปมาเป็นแม่ชีที่ถือศีล 8 ซึ่งโดยทั่วไป สังคมก็มองว่าเป็นนักบวชฝ่ายหญิงเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นนักบวชฝ่ายชาย แต่ให้ความเคารพนับถือน้อยกว่าพระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสถานภาพและบทบาทของแม่ชีเองเป็นสำคัญ คือประชาชนยังมองว่าแม่ชีมิได้เป็นผู้นำทางศาสนาเช่นเดียวกับพระสงฆ์ การทำประโยชน์ต่อสังคมก็ยังมีน้อยมาก บางครั้งแม่ชีเองก็ทำตัวไม่น่าเลื่อมใส ซึ่งในเรื่องนี้ทางฝ่ายแม่ชีเองก็ได้พยายามหาทางแก้ไขปรับปรุงสถานภาพและบทบาทของตนตลอดมา โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะสังคมในชนบท ดังเช่น โครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน โครงการพัฒนาชนบท เป็นต้น แต่ขณะนี้ยังขาดความร่วมมือและการช่วยเหลือสนับสนุนจากฝ่ายแม่ชี ฝ่ายประชาชน ฝ่ายรัฐบาล และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยที่แม่ชีจะได้ประชาสัมพันธ์ถึงผลงานและกิจกรรมของตนให้ประชาชนทั่ว ๆ ไปได้ทราบ ต้องปรับปรุงตนเองทั้งในด้านการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองเสียก่อน เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานที่จะนำไปช่วยพัฒนาสังคมต่อไป และประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม ทำตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส ให้เป็นคนดีมีคุณค่าต่อสังคม โดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยพัฒนาสังคม มิใช่บวชเพื่อเอาตัวรอดแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น และได้เสนอแนะว่าควรจะมีการขยายโครงการหรือกิจกรรมที่แม่ชีดำเนินอยู่แล้วให้มากจุดขึ้น และควรขยายระยะเวลาที่จะปฏิบัติงานให้มากขึ้น

ด้านนักวิชาการต่างชาติที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเพศในพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มต้นตั้งแต่ ค.ศ. 1930 ศึกษาสังคมตะวันออก เช่นศรีลังกาและไทย ได้แก่ Women under the Bo Tree: Buddish Nun in Sri Lanka (1994) ของ เทสซา บาร์โธโลเมส (Tessa Barthlomeusz) งานวิจัย

เรื่อง Buddish after Patriarchy (1993) ของ ริต้า เอ็ม กรอส (Rita M. Gross) ซึ่งเป็นนักวิชาการชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงทางด้านศาสนากับสตรีนิยม เนื้อหาของงานเขียนนี้เริ่มต้นจากการศึกษาภาพลักษณ์และบทบาทของผู้หญิงตั้งแต่สมัยพุทธศาสนาแบบอินเดียยุคต้นเรื่อยมา จนถึงพัฒนาการของพระพุทธศาสนาแบบวัชรญาณ (ธิเบต) ได้สรุปสาระสำคัญว่า สารัตถะที่แท้จริงของพระพุทธศาสนามิได้รังเกียจสตรี แม้จะพบคำสอนที่มีลักษณะชายเป็นศูนย์กลางตลอดทั่วทั้งคัมภีร์ก็ตาม โดยแท้ที่จริงแล้วพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความเสมอภาคและเสรีภาพ ด้วยการนำเสนอเรื่อง “พุทธศาสนาหลังยุคประชาธิปไตย” (Post-patriarchal Buddhism) หรือพุทธศาสนาที่เป็นอิสรภาพจากชายเป็นใหญ่ เป็นพุทธศาสนาที่มีลักษณะเป็นกลางและปราศจากอคติทางเพศ ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดพุทธศาสนาเช่นนี้ได้ คือผู้หญิงจะต้องได้รับการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนกระทั่งสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือ“คุรุ” (guru) ได้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศอย่างละเอียดในประเด็น บทบาททางเพศหรือความเป็นชายหญิง รวมทั้งการนำเสนอพุทธศาสนาที่เน้นการศึกษาเพศหญิง ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ให้ความสำคัญผู้หญิงในศาสนา

แม้ประวัติศาสตร์ของแม่ชีจะมีมานาน ได้ถูกบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ส่วนอรรถกถาและที่บันทึกไว้โดยชาวต่างประเทศก็มาก การศึกษาเหล่านี้จะมุ่งตรงไปที่การทำความเข้าใจตัวตนของแม่ชีเพื่อให้สังคมตระหนัก และยอมรับให้ความสำคัญต่อบทบาทและชีวิตความเป็นอยู่ของแม่ชี แต่ก็เป็นการศึกษาในเชิงปริมาณและใช้แบบสอบถามเท่านั้น ทำให้เราเห็นเพียงทัศนคติที่ถูกสรุปเป็นข้อ ๆ ตามแบบสอบถามที่เกิดขึ้นต่อทัศนคติของแม่ชีที่มีต่อตัวเองในเรื่องต่าง ๆ งานวิจัยจะศึกษารายละเอียดของแม่ชีหลายด้าน แต่ยังเป็นการศึกษาเชิงรวมสถานภาพ ตัวตนของแม่ชีแต่ละรูป ไม่สามารถเห็นภาพได้ชัดเจน การศึกษาในแนวสตรีนิยม โดยมีแม่ชีเป็นศูนย์กลางในการศึกษาสามารถชี้ให้เห็นสาเหตุในการบวช ตัวตน และความต้องการของแม่ชีในการใช้ชีวิต มีความแตกต่างกันไปตามสถานภาพของแม่ชีแต่ละรูป ทั้งนี้เนื่องจากแม่ชีไม่ได้อยู่ในระบบการบวชที่เคร่งครัด วิธีการบวชเพียงแต่รับศีล 8 ข้อ เท่านั้น อายุ การศึกษา และยังมาจากครอบครัวที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน เมื่อบวชแล้วก็มีความเป็นอยู่และวิถีชีวิตต่างกัน ส่งผลทำให้แม่ชีมีสถานภาพต่างกัน เนื่องจากดิฉันได้พบเห็นแม่ชีที่มีความถนัดต่างกัน จึงมุ่งศึกษาวิจัยว่าแม่ชีไทยมีกระบวนการปรับเปลี่ยนสถานภาพของตนเองต่อศาสนาและสังคมอย่างไร เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการพัฒนาตัวตนของแม่ชีแต่ละรูปให้สังคมทราบว่าแม่ชีมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ได้มีภาพเหมารวมเฉพาะที่สังคมมองว่าเป็นชายขอบอย่างเดียว (Stereotype) เพื่อส่งเสริมบทบาทของแม่ชีในพุทธศาสนา พร้อมทั้งเสนอข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ เพื่อลบภาพเหมารวมของสังคมทั่วไปที่มีต่อแม่ชีและเพื่อให้มีความเข้าใจแม่ชีไทยมากขึ้น